

**VỀ VỊ TRÍ PHÂN LOẠI VÀ DANH PHÁP
CỦA GIỐNG CUA NƯỚC NGỌT *ORIENTALIA* DANG, 1975
(CRUSTACEA: DECAPODA: BRACHYURA: POTAMIDAE) Ở VIỆT NAM**

Đặng Ngọc Thanh

Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật, dnthanhel@vnn.vn

TÓM TẮT: Giống cua nước ngọt *Orientalia* Dang, 1975 (Potamidae) được Đặng Ngọc Thanh (1975) [5] xác lập ở Việt Nam, nhưng về danh pháp, *Orientalia* bị coi là tên đồng danh mới (junior homonym) của giống Ốc (*Mollusca*) *Orientalia* Radoman, 1972. Các tác giả Yeo et al. (1998, 2005), Yeo & Naruse (2007) [8, 9, 10] đã có bản luận về vấn đề này và cho là tên giống cua *Orientalia* Dang phải được thay bằng tên giống cua *Hainanpotamon* Dai, 1995 được xác lập ở đảo Hải Nam (Trung Quốc), tên này được các tác giả trên coi là tên đồng vật mới (junior synonym) của giống *Orientalia* Dang. Tuy nhiên, dựa trên những phân tích sự không tương đồng về một số đặc điểm phân loại quan trọng, cũng như về sự cách ly về phân bố địa lý, tác giả cho rằng, quan hệ synonymy giữa 2 giống cua *Orientalia* Dang và *Hainanpotamon* Dai cần được tiếp tục xem xét, chưa thể khẳng định. Vì vậy, trước mắt, tác giả đề nghị thay thế tên đồng danh *Orientalia* của giống cua này bằng tên thay thế *Vietorientalia* Dang, 2011, theo qui định của Điều 60, Luật Danh pháp Động vật (2000).

Từ khóa: *Orientalia*, *Hainanpotamon*, *Vietorientalia*, đồng danh mới (junior homonym), đồng vật mới (junior synonym), Việt Nam, Hải Nam.

Trong công trình nghiên cứu về cua nước ngọt ở miền bắc Việt Nam, Đặng Ngọc Thanh (1975) [5] đã công bố và xác lập giống cua mới *Orientalia* Dang, 1975, dựa trên loài chuẩn *Potamon* (*Geothelphusa*) *glabra* Dang, 1967 [4]. Cho tới nay, đã có 2 loài thuộc giống này được tìm thấy ở Việt Nam: *Orientalia glabra* Dang, 1967 [= *Potamon* (*Geothelphusa*) *glabra* Dang] và *O. rubra* Dang & Tran, 1992 [6].

Gần đây, trong những công trình về cua nước ngọt khu vực Đông Nam Á, các tác giả Yeo et al. (1998, 2005), Yeo & Naruse (2007) [8, 9, 10], đã có xem xét và bản luận về danh pháp của giống cua *Orientalia* do Đặng Ngọc Thanh xác lập ở Việt Nam. Các tác giả này cho thấy, tên giống *Orientalia* là tên đồng danh mới (junior homonym) của tên giống ốc *Orientalia* Radoman, 1972 (*Mollusca*), do đó, trở thành tên không có hiệu lực (invalid), theo qui định của Luật Danh pháp Động vật quốc tế phải bị loại bỏ và các tác giả này đề xuất thay bằng tên giống cua *Hainanpotamon* Dai, 1995 được Dai Ai-yun (1995) [1] xác lập dựa trên loài chuẩn *Hainanpotamon orientalis* (Parisi, 1916) [= *Potamon* (*Potamon*) *orientalis* Parisi, 1916] đã thấy ở đảo Hải Nam trước đây. Nhưng thực ra, do nhầm lẫn mẫu vật nên lại là một loài khác

Hainanpotamon daiiae sp. nov. [10]. Tên giống này được Yeo & Naruse (2007) [10] coi là tên đồng vật mới (junior synonym) của giống cua *Orientalia* Dang. Cùng với loài *Hainanpotamon orientalis* Parisi, Dai Ai-yun (1995) [1] còn mô tả 2 loài khác thuộc giống này là *Hainanpotamon helense* Dai, 1995 và *H. fuchengense* Dai, 1995 cũng ở đảo Hải Nam.

Tuy nhiên, nghiên cứu đầy đủ các đặc điểm chẩn loại (diagnostic) của giống cua *Hainanpotamon* Dai và các loài thuộc giống này đã tìm thấy ở đảo Hải Nam trong các tài liệu đã công bố của Dai Ai-yun (1995) [1] và Yeo et al. (1998, 2005), Yeo & Naruse (2007) [8, 9, 10] đối chiếu với các đặc điểm tương ứng của giống cua *Orientalia* Dang, 1975 ở Việt Nam, chúng tôi thấy có những điểm không tương đồng, đặc biệt là về các đặc điểm của mai và của Gonopod 1 con đực, là các đặc điểm cơ bản để xác định vị trí phân loại, phân biệt 2 giống nói trên, cụ thể là:

1. Về cấu tạo mai, tuy có những đặc điểm tương tự ở 2 giống cua này, như phỏng to, mặt lưng nhẵn, các đường giới hạn phân chia các vùng, các rãnh (groove), gờ (crista), thùy (lobe) không phát triển, nhưng vẫn có sự sai khác quan trọng như mai các loài thuộc giống *Orientalia* ở

Việt Nam có khi có phủ nốt sần nhỏ, thường có màu sắc, đỏ tươi hoặc vàng, trong khi, các loài thuộc giống *Hainanpotamon* chỉ có vỏ nhẵn, không thấy ghi màu sắc mai ở các loài đã biết.

2. Có sai khác quan trọng trong cấu tạo của Gonopod 1 con đực ở 2 giống của nói trên. Ở các loài thuộc giống *Orientalia* Dang, 1975, Gonopod 1 con đực có cấu tạo mảnh, đốt cuối (terminal segment) có dạng que nhọn và đều có ngọn cong ra phía ngoài, phần phụ mặt lưng (dorsal flap) đều xuất phát từ điểm gốc đốt cuối và thường dài bằng nửa hoặc gần nửa đốt này. Trong khi đó, ở các loài thuộc giống *Hainanpotamon* Dai, Gonopod 1 con đực thường mập, đốt cuối thường có dạng gần tam giác và đều có ngọn thẳng hoặc cong về phía trong, phần phụ mặt lưng thường nằm xa điểm gốc đốt cuối, dịch về phía ngọn đốt này và có độ dài ngắn hơn nửa đốt này.

3. Về mặt phân bố, cho tới nay, các loài thuộc giống *Hainanpotamon* Dai đã biết đều có phân bố tập trung ở khu vực đảo Hải Nam, cách biệt với khu vực phân bố trên đất liền bán đảo Đông Dương, phía đông châu Á của các loài thuộc giống *Orientalia* đã biết hiện nay. Như chúng ta đã biết, theo những dữ liệu về cổ địa lý của Sinitsun (1962) và Gurianova (1972) [2], từ thời kỳ Pleistocen, sau băng hà, vịnh Bắc Bộ đã hình thành cùng với vịnh Thái Lan, cô lập đảo Hải Nam khỏi lục địa phía Đông châu Á. Sự cách ly phân bố trong vùng đảo qua hàng triệu năm, theo ý chúng tôi, hoàn toàn có thể có tác động phân hóa về phân loại học sinh vật, nhất là đối với các nhóm động vật có khả năng di động rất hạn chế, cả ở giai đoạn ấu trùng và con trưởng thành như của nước ngọt sống trong các thùy vực nội địa.

Cũng cần lưu ý là các sai khác phân loại học ở giống của *Orientalia* ở Việt Nam so với giống của *Hainanpotamon* Dai ở đảo Hải Nam như đã trình bày ở trên, không phải chỉ thể hiện ở một số cá thể của 1 loài, mà thấy ở tất cả các loài đã biết thuộc giống của này, như một đặc điểm phân loại của một nhóm loài riêng biệt.

Vì những lý do trên, chúng tôi cho rằng quan hệ tên đồng vật (synonymy relation) giữa 2 giống của *Orientalia* Dang, 1975 với các loài phân bố ở Việt Nam và giống của

Hainanpotamon Dai với các loài phân bố tập trung, chủ yếu ở đảo Hải Nam, cách ly với lục địa phía Đông châu Á, theo ý kiến của Yeo & Naruse (2007) [10], cần được tiếp tục xem xét để có được những căn cứ thuyết phục hơn, cho việc khẳng định mối quan hệ nói trên giữa 2 giống này, điều có liên quan tới việc xử lý vấn đề vị trí phân loại và danh pháp có hiệu lực của 2 giống của nói trên.

Trong khi chưa thể khẳng định được quan hệ synonym của 2 loài của này, trước mắt, tác giả đề nghị một tên thay thế (substitute name) *Vietorientalia* thay cho tên đồng danh *Orientalia* của giống của được xác lập ở Việt Nam, theo Qui định của Điều 60 (60.3) Luật Danh pháp Động vật quốc tế (2000) [3].

Vietorientalia nom. n.

(= *Orientalia*, Dang, 1975)

Loài chuẩn: *Orientalia glabra* Dang, 1967 [= *Potamon (Geothelphusa) glabra*, 1967]. Đặng Ngọc Thanh, 1967. Tập san Sinh vật - Địa học, VI(3-4): 155-165. H.6.

Chẩn loại

Cua cỡ trung bình, giáp đầu ngực (mai) phẳng to, chiều dài bằng 3/4 chiều rộng, mặt trên nhẵn bóng hoặc có hạt nhỏ mịn, có màu đỏ tươi hoặc vàng nhạt. Các vùng trên mai được giới hạn rõ bằng các đường chấm. Cạnh trước trán có góc tròn, chia 2 hoặc 4 thùy. Răng ngoài ổ mắt nhỏ, cách biệt với răng trên mang bởi một hốc nhỏ. Bờ bên trước mai (anterolateral border) có dạng gờ nốt sần nhỏ. Nhánh ngoài chân hàm 3 có flagellum. Càng phải lớn hơn càng trái. Đốt cuối bụng con đực hình tam giác đều, tròn đầu. Gonopod 1 con đực mảnh, đốt trước cuối có đầu ngọn vuốt nhỏ, đốt cuối có dạng que nhọn, cong ra phía ngoài, mặt lưng có phần phụ hình tam giác, tròn đầu hoặc hình bán nguyệt, xuất phát từ điểm gốc đốt ngọn, dài bằng nửa hoặc gần nửa đốt này.

Lời cảm ơn: Tác giả chân thành cảm ơn tiến sĩ Peter K. L. Ng và tiến sĩ Darren C. J. Yeo (Khoa Sinh học, Đại học Quốc gia Singapore) đã cung cấp các tài liệu về giống của *Hainanpotamon* Dai, cũng như đã cho những ý tưởng sâu sắc về vấn đề danh pháp của 2 giống của nghiên cứu.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Dai Ai-yun, 1995. On a new genus and two new species of freshwater crabs from Hainan Island, China (Crustacea: Decapoda: Brachyura: Potamidae). *Acta Zootaxonomica Sinica*, 20(4): 391-397.
2. Sinitsyn, V.M., 1962. Paleogeography Asia. M-L : 1-267. In : Gurianova E. F., 1972. The fauna of the Tonking Gulf and conditions of life in it. Exploration of the fauna of the seas, X (XVIII) (in Russian).
3. ICZN, 2000. International Code of Zoological Nomenclature. Fourth Edition.
4. Đặng Ngọc Thanh, 1967. Các loài mới và giống mới tìm thấy trong khu hệ động vật Không xương sống nước ngọt và nước lợ miền bắc Việt Nam. *Tạp san Sinh vật - Địa học*, VI(3-4): 155-165.
5. Đặng Ngọc Thanh, 1975. Phân loại tôm cua nước ngọt miền bắc Việt Nam. *Tạp san Sinh vật - Địa học*, XIII(3): 65-78.
6. Đặng Ngọc Thanh, Trần Ngọc Lân, 1992. Hai loài cua nước ngọt Potamidae mới ở Việt Nam. *Tạp chí Sinh học*, 14(1): 17-21.
7. Đặng Ngọc Thanh, Hồ Thanh Hải, 2001. Giáp xác nước ngọt. *Động Vật chí Việt Nam*, tập 5. Nxb. Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội.
8. Yeo D. C. J., Ng P. K. L., 1998. Nomenclatural notes on *Hainanpotamon* Dai, 1995, *Orientalia* Dang, 1975 (Brachyura: Potamidae) and *Orientalia* Radoman, 1972 (Mollusca: Gastropoda: Prosobranchia: Hydrobiidae). *Crustaceana*, 71(3): 357-359.
9. Yeo D. C. J., Ng P. K. L., 2005. On a new genus and species of freshwater crabs from Vietnam, with comments on the nomenclatural status of *Orientalia* Dang, 1975 (Crustacea Brachyura: Potamidae: Potamiscinae). *Zootaxa*, 917: 1-15.
10. Yeo D. C. J., Naruse T., 2007. A revision of the freshwater Crab genus *Hainanpotamon* Dai, 1995 (Crustacea Decapoda: Brachyura: Potamidae: Potamiscinae) with a redescription of *Potamon* (*Potamon*), *orientale* (Parisi, 1916). *Zoological Science*, 24: 1143-1156.

**ON THE TAXONOMICAL AND NOMENCLATURAL STATUS OF GENUS
ORIENTALIA DANG, 1975 (CRUSTACEA: DECAPODA: BRACHYURA:
POTAMIDAE) FROM VIETNAM**

Dang Ngoc Thanh

Institute of Ecology and Biological Resources, VAST

SUMMARY

Genus *Orientalia* Dang, 1975 was established by Dang Ngoc Thanh, based on type species *Orientalia glabra* Dang [= *Potamon* (*Geothelphusa*) *glabra* Dang, 1967] found in North Vietnam. Unfortunately, the generic name *Orientalia* is considered as a junior homonym of the name *Orientalia* Radoman, 1972 (Mollusca). Yeo et al. (1998, 2005), Yeo & Naruse (2007) [8, 9, 10] has commented on this nomenclatural question, and suggested that the name *Orientalia* Dang, 1975 should be replaced by a junior subjective synonym *Hainanpotamon* Dai, 1995 established by Dai Ai-yun (1995) [1] based on the type species *Hainanpotamon orientalis* Parisi, 1916 (instead *Hainanpotamon daiae* sp. n., according to Yeo & Naruse (2007) [10]) found in Hainan Island. However, a detailed comparison on diagnostic morphological particularities of these two related genera, showed that they are not identical in the structure of male Gonopod 1 and carapace. Furthermore, the known species of the genus *Orientalia* Dang (*O. glabra* Dang, *O. rubra* Dang & Tran) are found in Vietnam - eastasian continental land - while the known species of *Hainanpotamon* Dai (*H. daiae*, *H. helene*, *H. fuchengense*) has an original island distribution in Hainan Island, isolated from

Asian continental land since pleistocen period, that revealed 2 separated taxonomical speciation of these two different species groups. So that, in our opinion, it needs a further taxonomical study and discussion, in order to confirm the synonym relation of these two genera.

For this reason, conforming to the Article 60 (60.3) of the IZNC, the author propose a substitute name *Vietorientalia* Dang, 2011, including a generic diagnosis, to replace the junior homonym name *Orientalia* Dang, 1975.

***Vietorientalia* nom. n.**

Typ species: Potamon (Geothelphusa) glabra Dang, 1967. Dang Ngoc Thanh, 1967. Tap san Sinh vat - Dia hoc, VI(3-4): 155-165. Fig. 6.

Diagnosis: Crab medium in size, carapace strongly convex, length is 3/4 broad, upper surface smooth or with silky specks, and with scarlet or yellowish colour. Regions of dorsal surface are distinctly distinguished by dotted lines. Anterofrontal margin with round angle bilobed or four-lobed. Postorbital tooth small, separated from epibranchial tooth by cleft. Anterolateral border with smally granulated cristae. The third maxilliped exopod with flagellum. Chelipeds unequal, right chela larger than left one. Male abdomen telson equilateral triangular, rounded top. Male Gonopod 1 slender, subterminal segment with distal part tapering, terminal segment pointed stick in shape, curved outward, dorsal with round top triangular or semicircular flap, started from the beginning of proximal part, extending half or about half of this segment.

Keywords: *Orientalia*, *Hainanpotamon*, *Vietorientalia*, junior homonyme, junior synonym, Hai Nam island.

Ngày nhận bài: 21-3-2012